

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 4. Jild 4.

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Qurbonov Murodjon Dehqonboy o'g'li</i> "KASHKULI SALIMIY" ASARIDA USMONIY HUKMDORLAR TARIXINING YORITILISHI.....	12-17
<i>Ismoilova Diyoraoy Xursandjon qizi</i> AMIR NASRULLOH DIPLOMATIYASI	18-23
<i>Tursunov Farrux Fulomovich</i> ЎЗБЕКИСТОН ҲУДУДИДАГИ ТОЖИКЛАРГА ХОС УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР	24-28
<i>Usmonaliyev Isroiljon Ibrohimjon o'g'li</i> FARG'ONA VODIYSIDA "O'ZBEK" ETNONIMINING TARQALISHI	29-34
<i>Djurayev Ikrom Nematovich</i> YEVIROOSIYO CHORVADOR QABILALARINING FARG'ONA VODIYSIGA KIRIB KELISHI.....	35-40
<i>Esanova Nilufar Pulatovna</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA YENGIL SANOAT SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR	41-46
<i>Abduraхимова Сабоҳат Эргаш қизи</i> БУХОРО АМРЛИГИ ДАВРИДА ЧИРОҚЧИ ТУМАНИНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ТАРИХИ	47-53
<i>Toshturov Shuxrat</i> MUSTAQILLIKKACHA BO'LGAN DAVRDA NAVOIY VILOYATI SANOAT KORXONALARINING EKOLOGIK MUHITGA TA'SIRI	54-60
<i>Kanimkulov Olimjon Sheraliyevich</i> AKADEMIK YAHYO G'ULOMOV FAOLIYATI HAQIDA QAYDLAR ("XORAZMNING SUG'ORILISH TARIXI" ASARI MISOLIDA).....	61-65
<i>Begniyazova Gozzal Allambergenovna</i> QORAQALPOQ XALQ ERTAKLARINING YIG'ILISHI VA NASHR QILINISHI.....	66-70

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Султонов Баходир Файзуллаевич, Тураева Гулизахро Каххоровна, Норбўтаев Бахтиёр Абдурахимович</i> СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ДОНЛИ ЭКИНЛАР ХОСИЛДОРЛИГИНИНГ 2024-2027 ЙИЛГАЧА БЎЛГАН ПРОГНОЗ ПАРАМЕТРЛАРИ.....	71-78
<i>Abdiganieva Zarapshan Salievna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA AHOLI TURMUSH DARAJASINI OSHIRISHDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	79-85
<i>Otaxonova Odinaxon Inomovna</i> QORAMOLCHILIK MAHSULOTLARI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA OZUQA BAZASINI YAXSHILASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	86-94
<i>Rahimov Oйбек Бахтиёрович</i> СУҒУРТА ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИДА МАРКЕТИНГ ФАОЛИЯТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ АСОСЛАРИ	95-99
<i>Хушмурадов Оман Намозович</i> СУВ ХЎЖАЛИГИНИ БОШҚАРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ	100-110

<i>Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li, Karabayev Rustam Zafarovich</i> BULUTLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BIZNES JARAYONLARNI TASHKIL ETISH YO'LLARI	111-125
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ПОНЯТИЕ И ПУТИ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ ПОРТФЕЛЕМ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	126-133
<i>Isayev Jahongir Muzaffarovich</i> SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TIZIMINI TA'MINLASH IQTISODIY МЕХАНИЗМНИНГ АСОСИЙ YO'NALISHI SIFATIDA	134-140
09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Tilavova Umida Qahramonovna</i> RAQAMLI JAMIYATLAR TIZIMIDA INFORMATSION ETIKA KATEGORIYA VA ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ АНАМИЯТИ	141-147
<i>Yulchiyev Avazbek Maxamadjonovich</i> IJTIMOIY TEXNOLOGIYALAR HAQIDAGI G'OYALARNING SHAKLLANISH EVOLYUTSIYASI	148-154
<i>Каримова Гулчеҳра Абдукаримовна</i> ДУНЁ ДИНЛАРИ ВА ТАЪЛИМОТЛАРДА ОТАЛИКНИ ТУШУНИШ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	155-163
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> ISLOM FALSAFASIDA DALILLASH VA VAHS YURITISH USULI ZAMONAVIY ARGUMENTLASH NAZARIYASI TALQINIDA	164-168
<i>Muminov Nozim Naimovich</i> THE PHENOMENOLOGICAL APPROACH IS THE KEY TO UNDERSTANDING THE SPREAD AND TRANSFORMATION OF SUFISM IN THE WEST	169-175
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЁЖИ	176-180
<i>Mamarasulov Ulug'bek Umirzoqovich</i> SPORT TURLARINING FALSAFIY-ESTETIK TANLILI	181-184
10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Исанова Феруза Тулқиновна</i> ЎЗБЕК ТИЛИДА ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ СОҲАСИГА ОИД ЛЕКСИК БИРЛИКЛАР ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	185-191
<i>Петрухина Наталья Михайловна</i> КОРАНИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ТВОРЧЕСТВЕ А.С.ПУШКИНА И ЕГО СОВРЕМЕННИКОВ	192-197
<i>Исаров Оман Рисалиевич</i> ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ТАКСИС КОНВЕРБИАЛ ВЕРБАЛИЗАЦИЯСИ	198-205
<i>Родина Ирина Витальевна</i> АНТИНОМИЧЕСКАЯ ПАРА «МЕСТЬ» И «ПРОЩЕНИЕ» В ПОВЕСТИ-СКАЗКЕ Л. БОРОДИНА «ГОД ЧУДА И ПЕЧАЛИ»	206-211
<i>Ataeva Gulchekhra Bakhtiyorovna</i> THE ROLE OF IDIOMS IN ENHANCING BUSINESS COMMUNICATION: A STUDY ON THE USAGE OF IDIOMS IN BUSINESS LETTERS	212-220

<i>Erkinova Marxobo</i> ASSOTSIATIV MAYDON HOSIL QILISHDA LINGVISTIK OMILLARNING O'RNI	221-229
<i>Gulyamova Shahzoda Baxtiyor qizi</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MATNLARNING SINTAKTIK STRUKTURASI VA PRAGMATIK XOSLANISHI	230-234
<i>Batyrkhanova Madina Oybekovna</i> THE SOMATIC CULTURAL CODES IN THE STUDY OF ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK PHRASEOLOGISMS	235-244
<i>Aslonov Shahram Sherzod ugli, Saidova Marjona Abdimutal qizi</i> PECULIARITIES OF TRANSLATION OF POLITICAL TEXTS IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION	245-250
<i>Olimova Dilafruzxon Baxtiyorjon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SUBYEKTIV VAHONING IFODALANISHI	251-254
<i>Bobojonov Dilshod Jumaqul o'g'li</i> INGLIZ VA O'ZBEK GAZETA SARLAVHALARIDA PUBLISISTIK USLUB BELGILARINING NAMOYON BO'LISHI	255-260
<i>Абдуллаева Нилуфар Рамазоновна, Шаймарданова Мухлиса Усмановна</i> СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА “РАСТЕНИЕ” В СОПОСТАВЛЯЕМЫХ ЯЗЫКАХ	261-266
<i>Хайруллоева Сitora Lutfulloevna</i> PSYCHOLOGICAL NOVELS OF US AND THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGYSMS	267-272
<i>Qudratova Muxiba Kamolovna</i> “LYUIS KERROLLNING ALISA MO' JIZALAR MAMLAKATIDA ASARIDAGI HAYVON OBRAZLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI”	273-279
<i>Убоженко Анна Станиславовна</i> ОСОБЕННОСТИ ТЮРКСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	280-285
<i>Тухтаева Наргисхон Исамутдиновна</i> ОТРАЖЕНИЕ ДУХОВНОГО УПАДКА ОБЩЕСТВА И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	286-292
<i>Gulnora Xolmurodova Sattorovna, Bo'ronova Mekkamtosh Xoliqulovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK LISONIY MANZARASIDA MAQOLLARNING O'RNI	293-297
<i>Алибаева Лола Намазовна</i> ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В РАССКАЗАХ Л. ПЕТРУШЕВСКОЙ	298-303
<i>Eshqurbonova Aziza Bozor qizi</i> DIALOGIK NUTQDA SAVOLLARNING IFODALANISHI	304-308
<i>Norova Rahima Fayzulloevna</i> O'ZBEK VA INGLIZ ADABIY ERTAKCHILIGIDAGI SEHRLI VOSITALARNING QO'LLANISHIDA O'XSHASH JIHATLAR	309-316
<i>Egamberdiyeva Iroda Abdurahimovna</i> TRANSLATIONS OF HISTORICAL WORKS INTO ENGLISH	317-323
<i>Axmedova Adolat Ravshan qizi</i> GASTRANOMIYA TUSHUNCHASI HAMDA GASTRANOMIK REKLAMA MATNLARI	324-330

<i>Asqarova Madina Boymurod qizi</i> KORPUS LINGVISTIKASIDA MATN ANNOTATSIYASINING LINGVISTIK MUAMMOLARI	331-334
--	---------

<i>Калниязов Есемурат Шамшетович</i> ГОСТЕВОЙ ЭТИКЕТ И СИСТЕМА ЦЕННОСТЕЙ	335-342
---	---------

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

<i>Bahodir To'raev</i> HUQUQIY MADANIYAT VA HUQUQIY TARBIYANING DEMOKRATIK DAVLAT RIVOJLANISHIDAGI ROLI	343-351
---	---------

<i>Турсоатов Содиқ</i> РАҒБАТЛАНТИРУВЧИ ҲУҚУҚИЙ СИЁСАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ	352-357
--	---------

<i>Хидиров Фурқат Шукуруллаевич</i> МАҲАЛЛА ҲУҚУҚ-ТАРТИБОТ МАСКАНИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАРТИБИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ	358-363
---	---------

<i>Рахимбаев Уткир Файзуллаевич</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ КРИТЕРИЕВ ОЦЕНКИ ИНФРАСТРУКТУРЫ И СЕРВИСА ДЛЯ ТУРИСТОВ	364-372
---	---------

<i>Турсынбаев Азизбек Халмурзаевич</i> МЕЖВЕДОМСТВЕННОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КАК СПОСОБ РЕАЛИЗАЦИИ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ	373-377
--	---------

<i>Yakubov Abduraxmon Turayevich</i> TA'LIM HUQUQINING HUQUQIY SAVODXONLIKNI AMALGA OSHIRISHDAGI O'RNI	378-382
---	---------

<i>Rasulov Salimbek Baxtiyor o'gli</i> YEVROPA KENGASHINING KORRUPSIYA UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK BO'YICHA KONVENSIYASI – KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING ZAMONAVIY XALQARO HUQUQIY ASOSLARIDAN BIRI SIFATIDA	383-387
---	---------

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Хайров Расим Золимхон угли</i> АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА	388-395
--	---------

<i>To'rayev Panji To'xtayevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA KURASHCHILARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH	396-400
---	---------

<i>Xushnazarova Ma'mura Nodirovna</i> TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA IJTIMOIIY FAOLLIKNING AHAMIYATI	401-406
--	---------

<i>Yuldasheva Sayyora Aliaskarovna</i> TA'LIM TIZIMIDA INGLIZ TILINI INTEGRATSION O'QITISH	407-411
---	---------

<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> SPORT MASHG'ULOTLARI JARAYONIDA PEDAGOGIK NAZORATNING AHAMIYATI	412-418
---	---------

<i>Абдувахобов Искандер, Гизатулина Ольга Ивановна</i> ОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В СМЕШАННЫХ СРЕДАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА	419-426
<i>Назарова Озода Шавкатовна</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ	427-432
<i>Pirnazarova Sevara Doniyor qizi</i> OLIQ O'QUV YURLARIDA XORIJIY TILNI O'QITISHDA O'YIN USULLARINI QO'LLASH	433-438
<i>Ko'ziyeva Gulnoza Maxamadaliyevna</i> BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK SALOHİYATINI OSHIRISH METODIKASI	439-444
<i>Умирзокова Сурайё</i> ТАЛАБАЛАРИНИНГ КИНЕТИК ИНТЕЛЛЕКТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ	445-451
<i>Olimova Nigora</i> MUVAFFAQIYATLI O'RGANISHDA SINFINI BOSHQARISH KO'NIKALARINING AHAMIYATI	452-463
<i>Nabiyeva Firuza Odil qizi</i> “ELEKTROMAGNETIZM” BO'LIMINI O'QITISHDA AMALIY MASHG'ULOTLARNING AHAMIYATI	464-471
<i>Sobirova Oygul Alimovna</i> BO'LAK MUSIQA O'QITUVCHILARIDA METODIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD HOLATINI TAHLILYI VAHOLASH	472-479
<i>Shermatov G'ulom Kaxxorovich</i> IMPROVING THE TECHNIQUE OF BADMINTON SPORTS TRAINING	480-486
<i>Shamirzayeva Zarifa Xudoyorovna</i> TALABALARDA KASBIY KO'NIKALARNI SHAKLLANISHIDA MIKROTA'LIM O'QITISH TEKNOLOGIYASINING SAMARALI JIHLTLARI	487-492
<i>Ziyadullayeva Dilafruz Xudayberdiyevna</i> O'SMIRLARDA YETAKCHILIK XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETINSIYAVIY FAOLIYATNING PEDAGOGIK ASOSLARI	493-498
<i>Muydinov Firuzjon Farxodjonovich</i> TIBBIY TA'LIM TALABALARIDA MEDIAKOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	499-505
<i>Egamberdiyeva Feruza Abdimannonovna</i> MULTIMEDIA TEKNOLOGIYALARIGA ASOSLANGAN DASTURIY TA'MINOTNI LOYIHALASH	506-510
<i>Худойбердиева Дурдона Баходир қизи</i> ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ В РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	511-516
<i>Курбонов Дониёрбек Кахрамонович</i> ОБУЧЕНИЕ ПОЭЗИИ С ПРИМЕНЕНИЕМ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ	517-524

Shamsiddinov G'iyos Xusniddin o'g'li, Jurayeva Feruza Baxtiyor qizi

IQTISODIYOT YO'NALISHI TALABALARIGA EKONOMETRIKA FANINI O'TISHNING

INTERAKTIV USULLARI 525-532

Эрназаров Алишер Эргашевич, Бекмурадов Зариф Хуррамович

ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ МОДУЛЛИ ВА ЛОЙИҲАЛАШТИРИЛГАН ТУРЛАРИ ҲАМДА

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ 533-539

Erkinova Marxobo

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti o'qituvchisi
erkinovamarhabo1@gmail.com

ASSOTSIATIV MAYDON HOSIL QILISHDA LINGVISTIK OMILLARNING O'RNI

Annotatsiya. Maqolada assotsiativ hosil qilishda lingvistik omillarning o'rni va sinaluvchilarda tajriba o'tkazish natijasida o'zbek tilida salbiy baho bildiruvchi leksik birlikning assotsiatsiya hosil bo'lish mexanizmlari, baho bildiruvchi assotsiativ maydoni, verbal assotsiatsiyalarning lingvistik xususiyatlari tadqiq etiladi, statistik tahlil etiladi va muhokama qilinadi. Assotsiativ tajriba asosida to'plangan natijalarga ko'ra salbiy baho munosabatiga ega shayton leksemasining assotiativ maydoni tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: assotsiatsiya, assotsiativ tajriba, stimul so'z, leksik assotsiatsiya, sintagmatik munosabat, paradigmatic munosabat.

Erkinova Marxobo

Researcher-pedagogue, Alisher Navo'i Tashkent State
University of the Uzbek Language and Literature

THE ROLE OF LINGUISTIC FACTORS IN THE FORMATION OF AN ASSOCIATIVE FIELD

Abstract. In the article, the role of linguistic factors in the formation of associatives and as a result of experimenting with test subjects, the mechanisms of association formation of a lexical unit denoting a negative evaluation in the Uzbek language, the associative field denoting evaluation, the linguistic features of verbal associations are researched, statistically analyzed and discussed. According to the results collected on the basis of associative experience, the associative field of the devil lexeme with a negative evaluation relationship is analyzed.

Key words: association, associative experience, stimulus word, lexical association, syntagmatic relationship, paradigmatic relationship.

Эркинова Мархобо

Преподаватель, Ташкентский государственный университет
узбекского языка и литературы имени Алишера Навои

РОЛЬ ЯЗЫКОВЫХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ АССОЦИАТИВНОГО ПОЛЯ

Аннотация. В статье рассмотрена роль языковых факторов в образовании ассоциативов и результате экспериментирования с испытуемыми, механизмы ассоциативного образования лексической единицы, обозначающей отрицательную оценку в узбекском языке, ассоциативного поля, обозначающего оценку, лингвистического особенности речевых ассоциаций исследуются, статистически анализируются и обсуждаются. По результатам, собранным на основе ассоциативного опыта, анализируется ассоциативное поле лексемы дьявол с отрицательным оценочным отношением

Ключевые слова: ассоциация, ассоциативный опыт, слова-стимул, лексическая ассоциация, синтагматическая связь, парадигматическая связь.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I4Y2024N31>

Kirish. Dunyo tilshunosligida XX asrning oxirgi yillarida til birliklarini assotsiativ tahlil metodi asosida tadqiq etishga qiziqish kuchaya boshladi. Til birliklarini bu yo‘nalishda tadqiq etilishi natijasida inson psixologik tasavvuri va uning til tizimida aks etishi masalasi bo‘yicha qiziqarli bilimlarga ega bo‘lindi. Assotsiativ tahlil metodi til birliklarining inson tafakkuri, xotirasi, leksik zaxirasi kabi omillar bilan bog‘liq tomonlarini yoritishda muhim o‘rin tutdi.

Maqola natijalarining ilmiy ahamiyati baho bildiruvchi birliklarning assotsiativ xususiyatlariga doir nazariy qarashlarni yangi bilimlar bilan boyitishga xizmat qilish, assotsiativ tilshunoslikda olib borilayotgan tadqiqot ishlariga, xususan, til birliklarining assotsiativ bog‘lanishi, matn hosil qilishdagi o‘rni, lingvistik xususiyatlarini aniqlashda nazariy asos vazifasini o‘tashi bilan izohlanadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati o‘zbek tilining assotsiativ grammatikasini yaratishda, turli tipdagi assotsiativ lug‘atlarni tuzishda foydalanish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Assotsiativ birliklar falsafiy-psixologik hodisa bo‘lib, uning nazariy asoslanishi faylasuflar va tilshunoslarning ishlarida o‘z aksini topgan. Manbalarda qayd etilishicha, assotsiatsiya (lot. Association – qo‘shish, biriktirish) terminini ilmiy muomalaga 1960-yilda ingliz filosofi, pedagog, empirizm va liberiazm vakili ilk bor falsafa termini sifatida J.Lokk fanga kiritgan. Tildagi assotsiatsiyalarga ilk bor nemis olimi V.Gumboldt murojaat etadi. U har bir inson ongida bir-biriga muvofiq keluvchi, ammo aynan bo‘lmagan fikrlar paydo bo‘lishi hisobiga o‘zaro tushunish yuz berishini qayd etgan edi. O‘zbek tilshunosligida Sh.Iskandarova, A.Sobirov, B.Qurbonova, D.Xudoyberganova, D.Lutfullayeva, N.Hoshimovalar tomonidan assotsiativ tilshunoslik nazariyasi, assotsiativ tajriba metodi, assotsiativ maydon, verbal assotsiatsiyalarning vujudga kelish omillari xususida tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. O‘zbek tiliga bu sohaning kirib kelishi f.f.d., prof.D.E.Lutfullayeva nomlari bilan bog‘liq. Assotsiativ birliklarning gender xoslanishi borasida G.E.Yuryevna, T.G.Borgoyakova, G.E Kuznetsova kabilar rus tili misolida ish olib borganlar. O‘zbek tilshunosligida assotsiativ birliklarning gender xoslanishi mavzusida tadqiqot ishi olib borilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Har qanday leksik birlik, u qanday grammatik shaklga yoki qanday ma‘noga ega bo‘lmasin, inson xotirasida turli omillarga bog‘liq holda qandaydir leksik birliklar yoki boshqa sath birliklarini yodga tushiradi, ular bilan assotsiativ bog‘lanadi. Professor A.Nurmonov leksik assotsiatsiyalarning hosil bo‘lishini leksemalarga xos umumiy belgi bilan bog‘laydi. Olimning fikricha, “so‘z sintagmatik munosabatga kirishi bilan birga nutqiy jarayondan tashqarida boshqa so‘zlar bilan umumiylik belgisiga ko‘ra so‘zlovchi til xotirasida assotsiatsiyalashadi va bu assotsiatsiyalashgan birliklar xotirada muayyan guruhlarni hosil qiladi”[4; 50]. Darhaqiqat, tildagi leksik birliklar semantik, struktur, derivatsion, konnotativ, akustik kabi qator belgilari asosida umumiylikka birlashishi mumkin. Bu kabi umumiy belgilar ko‘plab leksik assotsiatsiyalarda kuzatiladi va ular til egalari xotirasida muayyan guruhlarga birlashgan holda o‘rinlashadi.

Sinaluvchi “shaxsi” ta’siri hamda tajriba o’tkazish shart-sharoiti omilini mohiyatan ekstralingvistik omilga birlashtirgan ma’qul. Masalaga bu jihatdan yondashilsa, assotsiativ juftliklarning hosil bo’lishiga ta’sir ko’rsatuvchi omillarni lingvistik va ekstralingvistik omillarga ajratgan holda o’rganish mumkin bo’ladi. O’zbek tilida leksik assotsiatsiyalar quyidagi lingvistik omillar bilan bog’liq holda hosil bo’ladi:

1. Leksemalarning semantik jihatdan o’zaro bog’liqligi.
2. Leksemalarning leksik-grammatik belgisiga ko’ra aloqasi.
3. Leksemalarning uslubiy belgisiga ko’ra aloqasi.
4. Leksemalarning pragmatik belgisining mushtarakligi.
5. Leksemalarning yasalishdagi umumiylik.
6. Leksemalarning talaffuz hamohangligi.
7. Leksemalarning dialektal belgisiga ko’ra bog’liqligi.
8. Leksemalarning milliy-madaniy belgisining mushtarakligi.
9. Leksemalarning ijtimoiylik belgisiga ko’ra yaqinligi.
10. Leksemalarning gender belgisiga ko’ra aloqasi [3; 39].

Lingvistik omillar bilan hosil bo’ladigan assotsiatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin.

1. Leksemalarning semantikasiga asoslangan assotsiatsiya. Tildagi leksik birliklarni inson xotirasida nafaqat shakliy ko’rishi, balki moddiy qobig’i, grammatik shakli; semantik, stilistik-funksional, pragmatik, akustik kabi til egasi tomonidan tomonidan yaxlit holda muhrlanadi. Bu belgilardan semantik mohiyat mavjud bo’lganda ma’nodagi sinonimik munosabat: bola-farzand, iboli-hayoli, katta-ulkan assotsiativ juftliklari; zidlik munosabati: katta-kichik, chiroyli-xunuk, do’st-dushman juftliklari antonimik munosabat asosida assotsiativ bog’lanadi. Prof. A.Nurmonovning fikricha, “...assotsiatsiya ham mazmun, ham shakl asosida yoki faqat shakl yo faqat mazmun asosida yuzaga kelishi mumkin” [4; 50].

O’zbek tilida semantik aloqadorlikka asoslangan leksik assotsiatsiyalashning biri uyadosh leksemalar orqali hosil bo’lishidir. Masalan, daftar leksemasi ruchka leksemasi bilan, o’qituvchi leksemasi o’quvchi leksemasi bilan assotsiativ bog’lanadi.

O’zbek tilida soch-bosh, qaldirg’och-qush, sabzi-sabzavot tipidagi assotsiativ juftliklar leksemalar o’rtasida tur-jins munosabati asosida hosil bo’lsa, tirnoq-bola, tuz-ovqat juftliklari leksemalar o’rtasidagi butun-bo’lak munosabati asosida hosil bo’ladi.

Ayrim leksemalarning leksik ma’nosida semantik assotsiatsiyalar mujassamlashadi. Masalan, bemor leksemasi inson xotirasida og’riq, shifokor, hamshira, kasalxona, dori-darmon, ukol, shprist, dorixona, oq xalat assotsiativ birliklarini gavalantiradi.

2. Leksemalarning leksik-grammatik belgisiga asoslangan assotsiatsiya. Tildagi leksik birliklar leksik -grammatik belgisiga ko’ra ham assotsiatsiyani hosil qiladi. Masalan, ota, otajon, otaxon, otam, otang ot so’z turkumida erkalash, hurmatlash, birlik, egalik ifodalash, o’qi-o’qima, yozay-yozing, juftliklari shaxs-son, bo’lishli-bo’lishsizlik, mayl munosabati leksik birliklarning grammatik jihatdan o’zaro assotsiatsiyani hosil qiladi.

3. Leksik birliklarning uslubiy belgisiga ko’ra assotsiatsiya. Leksik birliklar uslubiy belgisiga ko’ra ma’lum assotsiatsiyani hosil qiladi. Masalan, frazema-leksema, tire-qo’shtirnoq, ko’makchi-yuklama-bog’lovchi leksemalari ilmiy uslubga, oraz-ruxsor badiiy uslubga, buyuraman-tasdiqlansin rasmiy uslubga xos assotsiativ juftliklarni yuzaga keltiradi.

4. Leksik birliklarning pragmatik belgisiga ko'ra assotsiatsiya. Leksemalar pragmatik ma'nosining bog'liqligi jihatidan ham assotsiativ munosabatga kirishadi. Masalan, iljaymoq-tirjaymoq assotsiativ juftliklarida sinonimik munosabat birlamchi bo'la, yana bir jihati leksema va uning assotsiatsiyasiga xos umumiy pragmatik ma'nolar (ularning salbiy yoki ijobiy baho munosabatini ifodalashi) assotsiativ juftliklarni yodga tushiradi.

5. Leksemalarning yasalishiga asoslangan assotsiatsiya. Leksema va u orqali hosil bo'lgan yasalmalar o'rtasidagi munosabat ham inson tafakkurida assotsiativ bog'lanishni yuzaga chiqaradi. Masalan, gul leksemasi asosida hosil bo'lgan gulli, gulchi, guldon, gulsiz, gulla yasalmalari bilan assotsiativ bog'lanadi.

6. Leksemalarning talaffuzda hamohangligiga asoslangan assotsiatsiya. Turli ma'nolarni anglatuvchi, biroq talaffuzda hamohang, inson tomonidan semantik jihatdan yaqin birliklar sifatida idrok etiluvchi paronimik juftliklar munosabatida ham assotsiativ aloqa kuzatiladi [3; 45]. Masalan, adresant-adresat.

Assotsiativ bog'lanish ba'zi tilshunoslar tomonidan paronimlarning o'ziga xos ko'rinishlari sifatida ajratilayotgan psevdoparonimlarda [2; 11] ham qayd etiladi. Bunday paronimlar turlicha semalara ega bo'lsa ham, ularning akustik jihatdan yaqin talaffuz qilinishi bir-birini eslatib turadi. Masalan, da'vo-davo, asil-asl leksik assotsiatsiyalari shu tarzda yuzaga keladi.

7. Leksemalarning dialektal belgisiga ko'ra assotsiatsiya. Dialektlar adabiy tildagi muqobillari bilan assotsiativ munosabatni yuzaga keltiradi. Masalan, nini-chaqaloq, tuxum-mayak, yostiq-bolish assotsiativ juftliklari adabiy til-dialekt munosabati asosida hosil bo'lgan. Assotsiativ tilshunoslikning konsepsiyasiga ko'ra til nafaqat tizimli munosabatlar shaklida, nafaqat matnlarning yirik majmui ko'rinishida, balki insonning til layoqati bilan bog'liq bo'lgan assotsiativ verbal tarmoq shaklida ham namoyon bo'ladi [1; 238].

8. Leksemalarning milliy-madaniy belgisiga asoslangan assotsiatsiya. Ma'lum bir xalqning milliy-madaniy xususiyatlari alohida olingan leksik birliklar misolida ochib beriladi. Masalan, belbog', do'ppi, sumalak, kashta, sochpopuk leksemalari denotativ ma'nosidan tashqari ular ifoda etgan udum va kiyimlarning o'zbek millati madaniyatiga xosligi haqidagi ma'lumotni beradi va milliy-madaniy leksik birliklar assotsiatsiyasini hosil qiladi.

9. Leksemalarning ijtimoiy belgisiga asoslangan assotsiatsiya. Dialektal qo'llanishlar, muayyan sotsial guruhlariga xos leksik birliklar til egalarining ijtimoiy mavqeyi, kasb-kori, mashg'uloti kabilar kabilar haqida ham axborot beradi. Bunday leksemalarning inson tafakkurida bir-birini yodga solishi va assotsiativ bog'lanishiga ijtimoiy belgisi yaqinligi sabab bo'ladi. Masalan, tikuvchi leksemasi dizayner leksemasini, shifokor leksemasi hamshira leksemasini yodga tushiradi. Bunday leksik birliklar bir-biri bilan kasb-kor, mashg'ulot egalarini bildirishiga ko'ra assotsiativlikni hosil qiladi

10. Gender xususiyatiga asoslangan leksik assotsiatsiyalar. Tilimizdagi jinsga oid leksik birliklar shunday belgiga ega leksik birliklar bilan assotsiativ bog'lanadi. Masalan, ayol leksemasi aynan shu belgiga ega bo'lgan xotin, ona, opa, singil, xola, amma leksemalari bilan, erkak leksemasi er, ota, aka, tog'a kabi leksemalar bilan assotsiativ munosabatga kirishadi.

Leksik birliklar assotsiativ maydonini quyidagi usullarda hosil qilish mumkin:

1. Matndan assotsiativ bog'langan birliklarni ajratish va assotsiativ maydonga birlashtirish orqali.

2. Sinaluvchilarda ma'lum birliklar bo'yicha assotsiativ tajriba o'tkazish va uning materiallari asosida assotsiativ maydonni shakllantirish.

Sinaluvchilarda ma'lum birliklar bo'yicha assotsiativ tajriba o'tkazish va uning materiallari asosida assotsiativ maydonni shakllantirishni salbiy baho munosabatli ot so'z turkumiga mansub *shayton leksemasining* assotsiativ maydonini ko'rib chiqamiz.

Shayton leksemasiga sinaluvchilar o'rtasida tajriba o'tkazilib, quyidagicha natija qayd etildi: javob reaksiyalarining jami 82 ta, turli javob reaksiyalari 71 ta, takror kelgan javob reaksiyalari 7 ta, yakka tartibda kelgan javob reaksiyalari 64 ta, javob berilmagan 1 ta. **(82+71+7+64+1)¹**

Shayton stimul leksemasining assotsiatsiativ maydoni: *to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi 4, nafs 4, iblis 3, ikki shoxli maxluq 2, insonning nafi 2, odam qiyofasidagi shayton 2, gunohga chorlovchi 2, vas-vas, tilyog'lama, aldoqchi, you tobeda ko'rgan bitta rasm, odamni yo'ldan uruvchi ko'zga ko'rinmas ruh, ayrim ayollar, tili boshqa, dili boshqa odam, ezgulikdan qaytaruvchi, "seni foydangga" deb aldovchi ko'zga ko'rinmas ruh, nafsni tiyish, yomon yo'lga boshlovchi, "Shaytoncha qiz ekan", "Shayton har bir odamning qonida bor", "U shaytonlab qoldi", "Shaytonlama", qabihlik o'chog'i, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, o'z manfaati yo'lida yolg'ondan o'zini yaxshi ko'rsatuvchi makkorlar, yomonlik tilovchi, ikki shoxli badbashara maxluq, "Shaytonga o'xshab har xil nayrang qiladigan, o'zining nayrangiga o'ynatadigan insonga aytiladi", "Yaxshimisiz? UZR, shoshib turuvdim", insonlarni to'g'ri yo'ldan adashtiruvchi, yomonlikka undaydigan, faqat yomonlik ob keladigan, to'g'ri yo'lga boshlamaslik", qimor, yomonlikka yetaklovchi, yo'ldan adashtiruvchi, farishta, aldaydigan, "Biron narsani qimoqchi bo'lsangiz, erinchoqlik qilsangiz, ertaga qilaman deb yuraversangiz, shunga shayton deyiladi", "Men shaytonni bir dushmanday bilaman. Misol uchun kitob o'qimoqchi bo'lsangiz, o'qima deyishi mumkin", "Shayton dangasa odamlarda ko'p bo'ladi deb o'ylayman", gunohga yo'l boshlovchi, diniy tushuncha, "Odamni har qanday jirkanch ishga yetaklaydigan ilohiy shaxs", yomon ishlar qiladigan, yomonlik, qitmir, bejag'im, ayol, aldaydigan inson, do'zax elchisi, yomon insonlar, yolg'onchilar, echki, ajal, jannatdan quvilgan, Ollohning inson bilan munosabatini ko'rolmaydigan, to'siq qo'ymoqchi bo'lgan mavjudot, barcha yomon, zararli, gunoh ishlarga majburlovchi, befoyda, zararli ishlarni qildiradigan, to'g'ri yo'ldan ozdiradigan, dushman, xuligan, yomon, razil, tulki, ilonning yog'ini yalagan, yolg'onchi, kibr, gunohga boshlovchi kabilar.*

Tahlil va natijalar

I. Shayton stimul so'zining leksik-semantik belgisi. Shayton stimul leksemasining lug'aviy ma'nosi. "O'zbek tilining izohli lug'ati" ida shayton leksemasining quyidagi ma'nolari berilgan: Shayton – iblis; jin, ajina. 1. Din. Odamlarni din yo'lidan ozdiruvchi, ularni gunohga, jinoyatga, razolatga boshlovchi yovuz ruh yoki yovuz ruhlarning boshlig'i; iblis. 2. Ko'chma ayyor, quv odam;aldamchi. 3. Ko'chma sho'x, o'ynoqi [5; 534]. Bu ma'nolar shayton leksemasining quyidagi assotsiatsiyalarida reallashadi:

1. Din. Odamlarni din yo'lidan ozdiruvchi, ularni gunohga, jinoyatga, razolatga boshlovchi yovuz ruh yoki yovuz ruhlarning boshlig'i; iblis. *Odamni yo'ldan uruvchi, iblis, to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, yomon yo'lga boshlovchi, qabihlik o'chog'i, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, insonlarni to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, yomonlikka undaydigan, faqat yomonlik olib*

¹ Assotsiativ tajriba yaqin qarindoshlarim va Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti talabalari, Toshkent kimyo-texnologiyalari instituti talabalari ustida o'tkazildi. (20 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan 55 nafar sinaluvchida o'tkazildi, shundan 23 nafari ayol jinsiga, 32 nafari erkak jinsiga mansub)

keladigan, yomonlikka yetaklovchi, yo'ldan adashtiruvchi, gunohga chorlovchi, gunohga boshlovchi, diniy tushuncha, yomon insonlar, razil.

2. Ko'chma ayyor, quv odam;aldamchi. *Tilyog'lama, aldoqchi, tili boshqa, dili boshqa odam, aldaydigan, yolg'onchilar, aldaydigan inson, yolg'onchilar, tulki, ilonning yog'ini yalagan, yolg'onchi.*

3. Ko'chma sho'x, o'ynoqi. *Vas-vas, shaytoncha qiz, shaytonlama, qitmir, xuligan.*

Shayton leksemasining semantik komponentlari: *Shayton* leksemasining bosh ma'nosi *to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, gunohga boshqaruvchi, aldoqchi, aldaydigan, vas-vas* semantik komponentlariga ega. *To'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, gunohga boshqaruvchi* semalari quyidagi assotsiatsiyalarda yuzaga chiqadi: *gunohga yo'l boshlovchi, barcha yomon, zararli, gunoh ishlarga majburlovchi, befoyda, zararli ishlarni qildiradigan, to'g'ri yo'ldan ozdiradigan.. Aldoqchi, aldaydigan semalari odam qiyofasidagi shayton, tilyog'lama, aldaydigan, o'z manfaati yo'lida yolg'ondan o'zini yaxshi ko'rsatuvchi makkorlar assotsiatsiyalari orqali reallashadi.*

Shayton leksemasining ko'chma ma'nolari: *Shayton* leksemasining ikki shoxli maxluq, *tilyog'lama, ilonning yog'ini yalagan, "Shaytoncha qiz ekan", "Shaytonlama", qabihlik o'chog'i, "U shaytonlab qoldi", odam qiyofasidagi shayton, do'zax elchisi, echki, bironni ko'rolmaydigan inson, ayol, ayrim ayollar* kabilar metaforik ma'noda qo'llanishi asosida hosil bo'lgan.

Shayton leksemasining paradigmatic qatorlari: *Shayton* leksemasining paradigmatic qatorlarida ot (iblis, vas-vas, nafs, qimor, farishta, yomonlik, ayol, echki, ajal, dushman, tulki, kibr), sifat (*tilyog'lama, aldoqchi, qitmir, bejag'im, yolg'onchilar, xuligan, yomon, razil, yolg'onchi*), son (2), fe'l (*shaytonlama, aldaydigan, gunohga chorlovchi, gunohga boshlovchi, aldaydigan inson*) turkumiga oid so'zlar, ko'p miqdordagi so'z birikmalari (*ikki shoxli maxluq, insonning nafi, odam qiyofasidagi shayton, gunohga chorlovchi ayrim ayollar, ezgulikdan qaytaruvchi, qabihlik o'chog'i, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, yomonlik tilovchi, ikki shoxli badbashara maxluq, insonlarni to'g'ri yo'ldan adashtiruvchi, yomonlikka undaydigan, faqat yomonlik ob keladigan, to'g'ri yo'lga boshlamaslik, yomonlikka yetaklovchi, yo'ldan adashtiruvchi, gunohga yo'l boshlovchi, diniy tushuncha, yomon ishlar qiladigan, aldaydigan inson, do'zax elchisi, yomon insonlar, jannatdan quvilgan, befoyda, zararli ishlarni qildiradigan, to'g'ri yo'ldan ozdiradigan, gunohga boshlovchi, to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi*), kam miqdordagi iboralar (*tilyog'lama, odamni yo'ldan uruvchi, to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, tili boshqa, dili boshqa odam, ilonning yog'ini yalagan*), gap shaklidagi sintasemalar (*"Shaytoncha qiz ekan", "Shayton har bir odamning qonida bor", "U shaytonlab qoldi", "Shaytonlama", "Shaytonga o'xshab har xil nayrang qiladigan, o'zining nayrangiga o'ynatadigan insonga aytiladi", "Yaxshimisiz? Uzr, shoshib turuvdim", "Biron narsani qimoqchi bo'lsangiz, erinchoqlik qilsangiz, ertaga qilaman deb yuraversangiz, shunga shayton deyiladi", "Men shaytonni bir dushmanday bilaman. Misol uchun kitob o'qimoqchi bo'lsangiz, o'qima deyishi mumkin", "Shayton dangasa odamlarda ko'p bo'ladi deb o'ylayman"*) kabilar qayd etildi.

Sinonimik munosabat quyidagi assotsiatsiyalarda kuzatiladi: *to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, odamni yo'ldan uruvchi, insonlarni to'g'ri yo'ldan adashtiruvchi, yo'ldan adashtiruvchi, to'g'ri yo'ldan ozdiradigan; yomonlikka undaydigan, faqat yomonlik ob keladigan, yomonlikka yetaklovchi, yomon yo'lga boshlovchi, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi; gunohga yo'l boshlovchi, gunohga boshlovchi, gunohga chorlovchi; tilyog'lama, aldoqchi, yolg'onchilar, aldaydigan inson, yolg'onchi* kabilar. *Ilonning yog'ini yalagan va tulki assotsiatsiyalari kontekstual sinonimlokni hosil qiladi.*

Shayton leksemasi bilan bog'liq quyidagi antonimik assotsiatsiya kuzatildi: *farishta*.

Shayton leksemasi assotsiatsiyalari quyidagi uyadoshlik qatorlariga birlashdi: *qitmir, xuligan, razil, yomon, yomonlik, kibr*.

II. *Shayton* leksemasining leksik-grammatik belgisi. Assotsiativ tajriba asosida *shayton* leksemasining quyidagi morfologik shakllardagi assotsiatsiyalari qayd etildi: *shayton, shaytonni, shaytonga*.

Assotsiativ maydondagi shakliy sintagmatik munosabat ko'rinishlari: 1) teng munosabat: *barcha yomon, zararli; befoyda, zararli; yomonlikka, qabihlikka*; 2) *tobe* munosabat ko'rinishlari: a) *boshqaruv*: *gunohga chorlovchi, odamni yo'ldan uruvchi, ezgulikdan qaytaruvchi, nafsni tiyish, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, yomonlik tilovchi, yomonlikka yetaklovchi, yo'ldan adashtiruvchi, gunohga yo'l boshlovchi, gunohga boshlovchi*; b) *moslashuv*: *insonning nafs, qabihlik o'chog'i, do'zax elchisi*; c) *bitishuv*: *ikki shoxli maxluq, ayrim ayollar, ikki shoxli badbashara mahluq, diniy tushuncha aldaydigan inson, yomon insonlar* kabilar.

Mazmuniy sintagmatik munosabat ko'rinishlari: a) predikativ munosabat: *jannatdan quvilgan*; b) atributiv munosabat: *insonning nafs, qabihlik o'chog'i, do'zax elchisi, ikki shoxli maxluq, ayrim ayollar, ikki shoxli badbashara mahluq, diniy tushuncha aldaydigan inson, yomon insonlar*; c) relyativ munosabat: *yo'ldan adashtiruvchi, to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi*; d) obyektivli munosabat: *nafsni tiyish, yomonlik tilovchi, gunohga boshlovchi, gunohga chorlovchi, ezgulikdan qaytaruvchi, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, yomonlikka undaydigan va h.k.*

III. *Shayton* leksemasining derivatsion xususiyati. Assotsiativ tajriba asosida salbiy baho munosabatiga ega *shayton* leksemasiga asoslangan quyidagi assotsiatsiya kuzatildi: *shaytonlab, shaytoncha*.

IV. *Shayton* leksemasining uslubiy belgisi. *Shayton* leksemasining assotsiatsiyalarida uslubiy xoslangan assotsiatsiyalar aniqlandi: a) badiiy uslub – *qabihlik o'chog'i, do'zax elchisi, ikki shoxli badbashara maxluq*; b) so'zlashuv uslubi – “*U shaytoncha qiz ekan*”, “*Shaytonlama*”, “*U shaytonlab qoldi*”, *bejag'im, xuligan, ilonning yog'ini yalagan, vas-vas; qitmir, echki*; c) publitsistik uslub: *gunohga chorlovchi, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi* kabilar.

V. *Shayton* leksemasining pragmatik belgisi. *Ikki shoxli maxluq, insonning nafs, odam qiyofasidagi shayton, tilyog'lama, Shaytoncha qiz ekan*, *qabihlik o'chog'i, ikki shoxli badbashara maxluq, echki, tulki, ilonning yog'ini yalagan, do'zax elchisi* kabilar.

Baho munosabatining ifodalanishi. *Shayton* leksemasi verbal assotsiatsiyalarida til egalarining stimul so'zga nisbatan salbiy baho munosabati yaqqol aks etgan. Javob reaksiyalarining deyarli hammasida salbiy baho munosabati qo'llangan barcha birliklarida uchraydi. Masalan, *to'g'ri yo'ldan ozdiruvchi, odam qiyofasidagi shayton, tilyog'lama, aldoqchi, odamni yo'ldan uruvchi ko'zga ko'rinmas ruh, “seni foydangga” deb aldovchi ko'zga ko'rinmas ruh, nafsni tiyish, yomon yo'lga boshlovchi, “Shaytoncha qiz ekan”, “Shayton har bir odamning qonida bor”, “U shaytonlab qoldi”, “Shaytonlama”, qabihlik o'chog'i, yomonlikka, qabihlikka boshqaruvchi, o'z manfaati yo'lida yolg'ondan o'zini yaxshi ko'rsatuvchi makkorlar, yomonlik tilovchi, ikki shoxli badbashara maxluq, “Shaytonga o'xshab har xil nayrang qiladigan, o'zining nayrangiga o'ynatadigan insonga aytiladi” va h.k.*

VI. *Shayton* leksemasining gender belgisi. *Shayton* leksemasining quyidagi assotsiatsiyalarda gender belgisi aks etadi. *Ayol, ayrim ayollar, “Shaytoncha qiz ekan”*.

VII. *Shayton* leksemasining assotsiativ maydoni. *Shayton* leksemasi assotsiativ maydonining asosini qo'llanish doirasi keng, faol so'z va so'z birikmalari tashkil etdi. Biroq

assotsiativ maydon tarkibida dialektal soʻzlar, ayrim pretsedent birliklar ham kuzatildi. Masalan, *bejagʻim, xuligan* kabi dialektal qatlamga oid soʻzlar uchraydi.

Shayton leksemasi assotsiativ maydonida quyidagi persedent birliklar kuzatildi: *doʻzax elchisi, qabihlik oʻchogʻi, iblis, ikki shoxli maxluq* kabilar.

VIII. Assotsiatsiyalarning qoʻllanish chastotasi. Shayton leksemasi assotsiatsiyalarining statistik tahlili shuni koʻrsatadiki, sinaluvchilarning asosiy qismida shayton leksemasi insonlarni toʻgʻri yoʻldan ozdiruvchi, yomonlikka boshqaruvchi, gunohga yetaklovchi kabi tasavvur hosil qiladi. Undan tashqari aldoqchi, yolgʻonchi, makkor, tilyogʻlama, qitmir kabi maʼnolari ham aks etdi.

Muhokama. Tilni maydon sifatida oʻrganish tilning kommunikativ, kummulyativ, semiotik, pragmatik va gnoseologik tabiatini aks ettirishda katta ahamiyatga ega. Til va assotsiativ tafakkurga aloqador masalalar nafaqat sistem-struktur tilshunoslikning, balki psixolingvistika, neyrolingvistika, ijtimoiy psixologiya, sinergetika, falsafa, mantiq va kognitologiyaning muhim muammolaridan biri boʻlib qolmoqda. Assotsiatsiyalarni bir necha fanlar uygʻunligida tahlil etish til masalalarini atroflicha yoritish imkonini berish bilan birga, shaxs tafakkurining oʻziga xos xususiyatlarini tadqiq etishga zamin yaratadi. Lisoniy assotsiativ tajribalar orqali millat mentaliteti va tafakkurining jamoaviy va individual qatlamini farqlash muhim omil hisoblanadi. Maʼlum bir assotsiativ maydonni hosil qilishda shaxsning psixologik holati taʼsir etadimi? Sinaluvchining tafakkur darajasi qay darajada ahamiyatga ega? Assotsiatsiyani hosil qilgan lingvistik omillar orqali shaxsning milliy-madaniyati, ijtimoiy holati, gender tafovuti, quvayi hofizasi idrok etiladimi?

Xulosa va takliflar. Xulosa oʻrnida, leksik assotsiatsiyalarning hosil boʻlishida sinonimlar, antonimlar, paronim, uyadosh soʻzlar, bir asosdan yasalgan leksemalar, talaffuzda aytilishi bir-biri bilan yaqin boʻlgan leksemalar, madaniylik, ijtimoiylik belgisiga koʻra umumiy boʻlgan leksik birliklar muhim ahamiyat kasb etadi. *Shayton* leksemasi assotsiatsiyalarining statistik tahlili shuni koʻrsatadiki, sinaluvchilarning asosiy qismida shayton leksemasi insonlarni toʻgʻri yoʻldan ozdiruvchi, yomonlikka boshqaruvchi, gunohga yetaklovchi kabi tasavvur hosil qiladi. Undan tashqari aldoqchi, yolgʻonchi, makkor, tilyogʻlama, qitmir kabi maʼnolari ham aks etdi. Ushbu soʻzga nisbatan oʻzbek til egalarining dunyoqarashi, milliy ongi, diniy tushunchalari yaqqol aks etgan.

Leksik assotsiatsiyaning hosil boʻlishida ekstralingvistik omillar ham oʻziga xos ahamiyatga ega. Tashqi olamdagi turli voqeliklar aloqadorligi, til egalarining shaxs xususiyatlari, kasb-kori, ruhiyati, pragmatik xohishi, voqelikka boʻlgan baho munosabati kabilar bilan bogʻliq holda yuzaga keladigan assotsiativ birliklarda ekstralingvistik omillarni hisobga olish oʻrinlidir.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Караулов Ю.Н. Ассоциативная грамматика русского языка. Изд.2. – М., URSS.2010. – 238 С.
2. Конева Е.А. Специфика функционирования паронимов в ментальном лексиконе (экспериментальное исследование): Автореф. дисс. ... канд. филол.наук. - Курск, 2010. – С.11
3. Lutfullaeva D. Assotsiativ tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Meriyus, 2017

4. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo'nalishlari ("Lingvistika" yo'nalishidagi magistrlar uchun o'quv qo'llanma). – Toshkent. 2009
5. O'zbek tilining izohli lug'ati" – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2006. 534-bet

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).